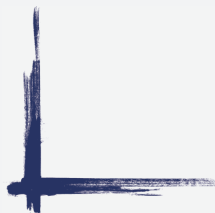

UMIJEĆE IMITACIJE KAMENA

Krasanka Majer

Povijesni tipovi marmorizacije i mogućnosti njihova restauriranja

Seminar i radionica o materijalima i tehnikama marmorizacije
Restauratorski centar HRZ-a Ludbreg
10.-16.6.2007.

Marmorizacija obuhvaća postupke pripreme i obrade površine u svrhu imitacije uglačanog kamena, najčešće mramora. Koristi se za oslikavanje kamenih, žbukanih ili drvenih površina zidova, stupova, sobnog i crkvenog namještaja i raznih predmeta i slika. Mogu se imitirati sve vrste kamena, no upravo stoga što je najčešće riječ o mramoru, naziv se izvodi od latinskog *marmorare*, što znači "imitirati mramor" ili "pokriti mramorom". Marmorizacija se najčešće upotrebljava kada je cijena kamena ili njegova težina prevelika. U vezi s pojmom marmorizacije u stranim jezicima nalazimo nekoliko tumačenja. Na primjer u engleskom i francuskom on označava prije svega tehniku oslikavanja tintom na papiru, a za umjetnost imitacije mramora i drugih kamenih materijala koristi se izraz *lažni mramor*. Za razliku od tehnike marmoriziranja papira tintom, koja se pojavila već u 9. stoljeću u Japanu, poznate i pod nazivom *suminagashi*, ili pak one koje se pojavila u 15. stoljeću na prostorima Turske, Perzije i Indije, o tehnikama kojima se pokušava stvoriti gotovo identična slika samog kamena ne postoji mnogo

podataka u stručnoj i znanstvenoj literaturi niti postoje pisani izvori o njihovu nastanku i razvoju.

Ludbreški seminar posvećen povijesnim tipovima marmorizacije te njezinu konzerviranju i restauriranju organizirao je Hrvatski restauratorski zavod u suradnji s kolegama iz Njemačke (profesori i stručnjaci s Technische Universität München i Fachhochschule Potsdam). Ciljevi seminara bili su upoznavanje s materijalima i tehnikama marmorizacije koje su se tijekom povijesti upotrebljavale u Europi, a njegovi sudionici bili su konzervatori i restauratori iz Hrvatske i Njemačke. Po već ustaljenoj praksi seminar se sastojao od dva dijela - teorijskog dijela s predavanjima i praktičnog rada na radionicama. Prvi dan započeo je predavanjem Erwina Emmerlinga s Technische Universität München. Kako je već spomenuto, izbor stručne literature koja se bavi ovom problematikom nije velik, ali predavač je pokušao dati njezin sažeti pregled,¹ posvetivši posebnu pozornost pisanim izvorima o marmorizaciji, njezinu razvoju u europskim zem-

¹ Preporučena literatura: *Holz und Marmorenmaleri*, (ur.) C. Hebing, Leipzig, 1937.; M. KOLLER, *Restauratorenblätter der Denkmalpflege in Österreich*, doktorska disertacija, Wien, 1974.; *Der Altar des 18. Jahrhunderts*, (ur.) A. Knoepfli i R. Zürcher, J.A. Adelman, A. Bällestrem, F. Buchenrieder, M. Koller, O. Emmenegger, Berlin, 1978.; U. SCHIESS, *Rokokofassung und materialillusion*, Mittenwald, 1979.

ljama i različitim uzorcima koji su bili birani kroz razdoblja.

O vrstama kamena i značenjima koja su im pripisivana zapise možemo naći već u Bibliji,² na primjer u opisu Nebeskog Jeruzalema, gdje je svaki dio grada građen različitom vrstom kamena. Tako je primjerice topaz, čija plavičasta boja asocira na nebesku, korišten kao materijal za sve visoke dijelove grada, krovove i tornjeve. Osim prema boji, svaki od opisanih kamenova ima i točno određeno tumačenje i simboliku - ima ih 12 i povezani su s po jednim apostolom, astrološkim znakom, brojkom te slovima. Oslikavanje predmeta u svrhu imitacije kamena počelo je već u antici, na primjer u Pompejima, a neke od najstarijih marmorizacija možemo pronaći u rukopisima. Primjere marmorizacije na drvu nalazimo u srednjem vijeku širom Europe: oslikana drvena skupina iz Urnesa u Norveškoj,³ gdje je imitacija porfira dobivena žutim pigmentom uz crveni željezni oksid i crveni oker, ili pak oslikane drvene ploče iz trogirske katedrale iz 1270. godine. Nešto je kasnija Giottova imitacija kamena u parapetnoj zoni fresaka u kapeli obitelji Scrovegni, a od tada započinje i sve veći zamah primjene ove tehnike. U 15. i 16. stoljeću usavršavanje majstora za marmorizaciju ponekad je trajalo i više od desetak godina, a rezultati su često bili toliko kvalitetni da ih je bilo teško razlučiti od izvornog kamena. Tehnika se jako razvila upravo u doba renesanse i primjenjivali su ju umjetnici diljem Europe, od Andree Mantegne, Albrechta Dürera, Hansa Memlinga, Jana van Eycka, Pietra Lorenzettija do Rafaela i Michelangela.

Tijekom 17. i 18. stoljeća počinju se javljati tekstovi o marmorizaciji, no za razliku od drugih umjetnosti i tehnika, poput slikarstva, obrade kamena ili pak pozlate, o marmorizaciji ne postoje sačuvani traktati ili rasprave. I dalje je tradicija imitiranja prirodnog kamena vrlo jaka, no više se ne obraća tolika pozornost na simboliku pojedine vrste, već na njegovu teksturu i boju. Marmorizacijama se u baroku, osim velikih zidnih površina ili stupova u zgradama, često uređuju i stariji oltari, većinom drveni, što postaje gotovo općom modom. Time se željelo pridonijeti bogatijem i raskošnijem izgledu, posebice kada je cijena prirodnog kamena bila previsoka. U vrijeme rokokoa u spletu marmoriranih kamenih žila ponekad se mogu naslutiti likovi, a postoje slučajevi da takve motive traže i sami naručitelji. U nekim primjerima doista se rade male crtane monokromne minijature unutar marmorizirane površine.

U 19. stoljeću pojavljuju se brojne knjige koje se bave marmorizacijom, no one donose nove ideje i tehnologiju, sasvim različitu od onih koje su se primjenjivale do vremena baroka. Devetnaesto stoljeće napušta tehniku imitiranja prirodnog kamena i okreće se dekorativnosti marmorizirane površine. Nažalost, u suvremenim restauracijskim zahvatima marmorizacije 19. stoljeća često su uklanjane, pa je tako na primjer danas u Bavarskoj sačuvano oko stotinu marmoriziranih oltara iz 18. stoljeća, a iz 19. samo jedan. Primjer upozorava na nužnost razmatranja svih okolnosti i donošenja odluke tek nakon stručne i umjetničke valorizacije. Ne postoji samo jedno rješenje,

² Više o temi vidjeti u: OTTO BÖCHER, Das himmlische Jerusalem, u: *Edelsteine in der Bibel*, (ur.) W. Zwickel, Mainz am Rhein, 2002., 76.

³ Djelo je poznato pod nazivom *The Urnes Calvary group* i datirano je u 1150. godinu. To je jedno od najstarijih sačuvanih prikaza teme *Deisisa* na drvu.

primjenjivo u svakom slučaju, a i naše mogućnosti jedan su od kriterija za izbor restauratorskog zahvata.

Nakon uvoda i povijesnog pregleda uslijedilo je predavanje o prirodnom kamenu, njegovim formama i karakteristikama te vrstama kamena koji su najčešće bili predmetom i motivom umjetničkog izražavanja.⁴ Održao ga je Steffen Laue s Fachhochschule u Potsdamu. Nakon uvoda posvećena klasifikaciji kamena, posebna je pažnja posvećena kamenu koji se izabirao kao predložak za marmorizacije. Kako je već spomenuto, tijekom povijesti upravo je mramor bio najcjenjeniji i najimitiraniji kamen, no vrlo su često za uzorke bile birane i različite vrste vapnenaca, porfiri, granit, breča ili pak alabaster.

U popodnevним satima sudionicima seminara bili su predstavljeni restauratorski radovi i istraživanja iz Hrvatske i Njemačke. Ksenija Škarić, konzervator-restaurator savjetnik, prezentirala je obnovu oltara u župnoj crkvi Sv. Jurja na Plešivici (oltar Majke Božje Loretske iz 1757. godine), a Ana Franić radove više radionica HRZ-a na polikromnoj drvenoj skulpturi oltara iz župne crkve u Kloštar Ivaniću. Restauratorice s Technische Universität München, Frauke Schott i Evi Eis, iznijele su rezultate svojeg rada na temu umjetničkog stvaralaštva obitelji Zellner koja je djelovala u drugoj polovici 18. stoljeća na području sjeveroistočno od Münchena i prezentirale restauraciju jednog marmoriziranog relikvijara iz 18. stoljeća. Prvi je dio seminara završio kratkom raspravom. Na kraju je Romana Jagić, konzervator-restaurator savjetnik u HRZ-u i voditeljica

seminara, naglasila da je radna skupina u pripremi seminara obavila istraživanje postojeće literature te sakupila i izradila fotodokumentaciju dijela marmoriziranog povijesnog inventara s područja sjeverozapadne Hrvatske.

U drugom dijelu seminara, koji je trajao od utorka do subote, organizirana je radionica gdje su se sudionici, uz stručno vodstvo Romane Jagić, Erwina Emmerlinga i Horsta Eisa, samostalnog restauratora specijaliziranog za marmorizaciju, iskušali u izvedbi marmoriziranih površina. Kao predloži za marmorizacije na radionici poslužile su fotografije izvornog kamena i primjerci kamena koji su sastavni dio izložbe *Hrvatski arhitektonsko-građevinski kamen*. Izložba, koju je pripremila radionica HRZ-a u Ludbregu u suradnji sa Zavodom za mineralogiju, petrologiju i mineralne sirovine Rudarsko-geološko-naftnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, bit će otvorena u dvorcu Batthyany do kraja rujna 2007. godine. Restauratori su rad započeli izradom skica na akvarel-papiru, isprobavši rad na više vrsta podloga te ispitavši kako se pigmenti ponašaju s različitim vezivima (jaje, kazein, tutkalo i tutkalo s vapnom). Potom se pristupilo radu na drvenim pločama koje su preparirane tutkalom i kredirane, a sasvim glatka podloga za marmorizaciju dobivena je finim brušenjem drvenih ploča. Izvedene marmorizacije pokazale su umješnost restauratora, a neki su se iskušali i u radu s posrebnom podlogom. Ploče su zaštićene lakom ili tutkalom, fotografirane i pohranjene u centru. Budući da je za potpuno poznavanje tehnike i materijala potrebno proučiti i isprobati još neke od restauratorskih zahvata, želja je organizatora

⁴ Predavanje se temeljilo na sljedećoj literaturi: G. BORGHINI, *Marmi antichi*, Roma, 1979., F. PRESS, R. SIEVER, *Earth*, San Francisco, 1982., H. REINECK, I. B. SINGH, *Depositional Sedimentary Environments*, Berlin, 1980., M. WILSON, *Igneous Petrogenesis*, London, 1988.

da se suradnja s njemačkim kolegama nastavi i da se u narednoj godini održi radionica na kojoj bi se prvo izvela različita oštećenja, a zatim pokazalo kako oštećenja sanirati, zaštititi ploče i izvesti retuš marmorizacije.

Seminar o povijesnim tipovima marmorizacija i mogućnostima njihova restauriranja bio je još jedan u nizu stručnih skupova koje Hrvatski restauratorski zavod organizira tijekom posljednjih deset godina, najčešće upravo u Ludbreškom centru koji je, osim po restauratorskim radovima na tekstilu i polikromiranoj skulpturi, poznat i kao centar za stručno usa-

vršavanje te mjesto međunarodnih savjetovanja i susreta. Radionice poput ove za svaku su pohvalu jer i teorijski i praktično daju restauratorima i konzervatorima uvid u nastajanje samoga umjetničkog djela te mogućnost boljeg razumijevanja i poznavanja tehnike. Stalno stjecanje novih znanja i vještina te razmjena iskustava o tehnikama, njihovu razvoju i specifičnostima obogaćuju i unapređuju restauratorsko-konzervatorsku struku te osiguravaju kvalitetu rada, pa se može očekivati da će takvi seminari i dalje pratiti i obogaćivati rad naših stručnjaka.

Plešivica, župna crkva Sv. Jurja, oltar Majke Božje Loretske (1757.) nakon restauratorskih radova, snimila: Natalija Vasić